

Давидовська Г. І.

канд. істор. наук, старший викладач

кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін

Чортківського навчально-наукового інституту підприємництва і бізнесу

Тернопільського національного економічного університету

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

На сьогоднішній день соціальне підприємництво стає актуальним напрямком розвитку в економіці та суспільстві в цілому, оскільки воно здатне хоча б частково вирішувати проблеми малих груп. А саме: допомагає долати соціальну ізоляцію, працевлаштовуючи людей з обмеженими фізичними та психічними можливостями, безробітних, представників груп ризику; розробляє нові напрямки та шляхи для реформування державних соціальних послуг; сприяє появі нових видів сервісу, які залишаються поза увагою звичайного бізнесу через малопробитковість, відсутність належної професійної підготовки; значно знижує навантаження на місцеві бюджети у вирішенні суспільних проблем.

Розвиток даного виду підприємництва активно відбувається майже у всьому світі. В Європі це такі країни як Великобританія, Польща, Італія; серед країн Північної та Південної Америки це США, Канада, Бразилія; а у Азії це такі країни як Південна Корея, Японія, Тайвань.

Соціальне підприємництво у Європі та Америці зародилося більше п'ятдесяти років тому. Його першими успішними піонерами вважаються Джон Дюранд, Мімі Сільберт, Джек Дальтон та Мухамед Юнус.

Джон Дюранд почав свою діяльність в 1964 році із сімома розумово неповноцінними людьми. Тепер це соціальне підприємство Minnesota Diversified Industries, яке надає можливість працювати більш ніж 500 людям з вадами розвитку. В 2000 році компанією був оприлюднений річний дохід в

розмірі 54 млн дол., з яких тільки півмільйона – кошти, які були отримані в результаті грантів.

У 1971 році Мімі Сільберт розпочала програму реабілітації наркозалежних та колишніх ув'язнених, взявши позику в розмірі 1000 дол. Відтоді отримують власний заробіток більше ніж 15 тисяч її колишніх клієнтів, які тепер володіють власними ресторанами, будівельними і транспортними компаніями із сумарним річним прибутком у 2001 році понад 6 млн дол.

У 1963 році Джеком Дальтоном був відкритий Pioneer Fellowship House для залежних від алкоголю. Кожен мешканець цього будинку зобов'язувався платити по 25 дол. щотижня за житло і квартирні послуги, самостійно вести хатні справи та обов'язково відвідувати вечірні збори. Сьогодні, дякуючи його програмам зайнятості, здоровій поведінці і коректувальним програмам, Pioneer Human Services (PHS) обслуговує більше 5 тис. клієнтів на рік, утримує 900 осіб персоналу та має річний бюджет біля 55 млн дол.

Професор Мухамед Юнус, керуючи програмою «Економіка села» у Чітагонському університеті Бангладешу, у 1976 році розпочав дослідницький проект, щоб визначати можливості забезпечення банківськими послугами бідного сільського населення. Grameen Bank Project (Grameen – в перекладі з бенгальської мови – «село») розпочався як пілотний проект у трьох селах поблизу з університетом. Проект був успішним і в 1979 році його поширили на декілька районів. У жовтні 1983 року Grameen Bank Project реформували в незалежний банк зареєстрований державою. Сьогодні Grameen Bank обслуговує більше 2,4 млн позичальників в тому числі понад 20 видів підприємств [1].

Зарубіжні концепції соціального бізнесу відрізняються роллю держави, тому виділяють наступні моделі:

1. Модель Північної Європи (Бельгії, Нідерландів, Норвегії, Швеції) характеризується найбільшою підтримкою держави.
2. Модель США, Канади, Японії регулюється на рівні підприємств та використовує благодійництво.

3. Модель Центральної Європи (Австрії, Німеччини, Франції) відрізняється адресними соціальними програмами і бізнес-проектами.

4. Модель Великої Британії характеризується значними соціальними інвестиціями.

Різниця між моделями поступово зменшувалася [7, с. 107].

Активний розвиток соціальних підприємств у США почався у зв'язку з відсутністю повноцінної соціальної політики з боку уряду та як ще один із способів заробляти гроші некомерційними підприємствами. Саме тому головний акцент робиться на тому, що дані підприємства мають бути самоокупними та інноваційними.

Наприклад, таке соціальне підприємство як *Mouvement Paysan de Paraye* (MPP), котре було створене в сільському районі Гаїті, мало місію «створити на рівні громади кооперативні підприємства, які б сприяли економічному розвитку селян». Дана місія була втілена за допомогою створення нових робочих місць, виходу на нові ринки та підтримки самостійного працевлаштування селян.

Цільова група MPP – сільське населення – може отримувати користь від соціального підприємства як працівник, «власник» бізнесу, споживач, член громади.

Діяльність MPP, крім економічного розвитку селян, спрямовується також на вирішення іншої гострої соціальної проблеми. Це голодування селян через ненадійне постачання харчів, необізнаність у веденні фермерського господарства, обмежений доступ до агротехнічних виробничих ресурсів.

Щоб вирішити цю проблему MPP заснувало такі три центричних кооперативних соціальних підприємства: пекарня, що займається виготовленням і продажем традиційного хліба Гаїті, ферма та магазин, що продає фермерські і агротехнічні виробничі ресурси.

Пекарня забезпечує робочими місцями 24 клієнта MPP і додатково являється надійним джерелом постачання хліба для місцевих жителів. Магазин продає товар, який сприяє стабільному розвитку і виробництву харчової продукції, а отже, сприяє так само працевлаштуванню на фермерських

господарствах та створює більше робочих місць. Ферма, що має площу в 50 акрів, займається постачанням місцевого населення продуктами харчування та створенням понад сотні робочих місць [4].

В загальному соціальні підприємства МРР забезпечують біля 200 робочих місць для місцевих селян і постачають їх необхідними товарами та послугами. У фінансовому плані вони покривають не лише власні витрати, а ще й приносять додатковий дохід, який використовується для розвитку освіти, мікрокредитування, проведення навчальних агротехнічних програм. Тобто весь прибуток рефінансується у забезпечення соціальної місії компанії.

Щодо Європи, то становлення і розвиток тут соціального підприємництва відбувався під впливом наступних факторів. У цій частині світу значно розвинута модель соціального захисту, хоча існують проблеми із зростанням безробіття, що в комплексі збільшує навантаження на бюджет європейських країн. Саме тому соціальне підприємництво на початку 90-х років ХХ століття стало одним із важливих інструментів подолання соціальних проблем на рівні держави [6].

«Легалізація» соціального підприємництва в країнах Європи відбулася більше двадцяти п'яти років тому. Так, у 1991 році парламентом Італії був прийнятий закон щодо діяльності «соціальних кооперативів» – малих та середніх підприємств, котрі займаються вирішенням соціальних проблем громад. Метою даних кооперативів, відповідно до закону, являється пошук спільних інтересів громади для подолання суспільних проблем та соціальна інтеграція членів громади через:

а) управління освітніми, соціальними послугами та послугами у сфері охорони здоров'я;

б) реалізацію різних видів діяльності – сільськогосподарської, підприємницької, промислової – з метою працевлаштувати знедолених людей.

Закон дав визначення двох типів соціальних кооперативів: тих, які можуть надавати соціальні, освітні та медичні послуги населенню (група «А»)

та тих, які можуть створювати можливості для працевлаштування та соціальної інтеграції вразливих верств (група «Б») [2].

В Італії прикладами діяльності соціальних підприємств типу «А» є:

- центри денного перебування;
- допомога вдома;
- соціоосвітні спільноти;
- дома проживання;
- терапевтичні спільноти;
- дитячі ясла.

Клієнтами громадських організацій типу «А», в основному, є:

- люди похилого віку;
- інваліди;
- неповнолітні;
- особи з розумовими відхиленнями;
- залежні.

Підприємства типу «Б» працюють переважно у наступних напрямках:

- сільське господарство;
- комп'ютери;
- охорона навколишнього середовища;
- прання;
- столярна діяльність;
- ремесло;
- прибирання;
- друк та прошивання книг [3].

Конфедерація італійських кооперативів (Confcooperative) – являється найбільшою юридично оформленою національною організацією для представництва, допомоги, захисту та аудиту членів-кооперативів.

Конфедерація італійських кооперативів відноситься до членів Міжнародного альянсу кооперативів, який є неурядовою міжнародною

організацією, що об'єднує національні, регіональні союзи та федерації кооперативів, переважно споживчих, кредитних і сільськогосподарських.

На даний час альянс нараховує 280 членів зі ста країн, які представляють близько 1 млрд людей з усього світу. Біля 100 мільйонів людей працюють для альянсу.

Уряди таких країн як Іспанія, Португалія, Греція, Бельгія та Франція також закріпили роботу соціальних підприємств на законодавчому рівні у формі кооперативів. Їх основною рисою є демократична форма правління та розподіл акцій компанії в обов'язковому порядку між її засновниками, волонтерами та бенефіціарами.

В Іспанії досить відомими є Мандрагонські кооперативи, які володіють власним університетом, інститутами, школами, дитячими садками. Підприємства також створили банк «робоча каса», який надає кредити кооперативам та являється одним із найкращих за якістю обслуговування у Європі.

У країнах ЄС соціальні підприємства відомі як «кооперативи соціальної солідарності» у Португалії, «кооперативи соціальних ініціатив» в Іспанії, «компанії соціальної мети» у Бельгії, «соціальні кооперативи колективної власності» у Франції. Парламентом Великобританії узаконено роботу соціальних підприємств (або «компаній, що працюють в інтересах громади» – social interest companies) у 2004 році. Роботу соціальних підприємств також легалізовано в Угорщині, Чеській Республіці, Словацькій Республіці, Словенії, Литві та Польщі (у 2006 році Польським парламентом прийнятий закон «Про соціальні кооперативи») [2].

Організаційно-правові форми соціального підприємства можуть бути дуже різними, але найпоширенішою формою є кооперативи.

У Великобританії 62 тисячі осіб (3,3% усього населення) працює у соціальному підприємстві, загальний оборот якого становить 27 мільярдів фунтів стерлінгів. Переважно соціальні підприємства у Британії малі або

середні. Працює такий бізнес найчастіше у депресивних районах, із уразливими групами.

У 2002 році у Великобританії був заснований національний орган соціального підприємства (коаліція) – Social Enterprise UK. Ця організація об'єднала всі соціальні підприємства з різними організаційно-правовими формами. Основними цілями стали: підтримка соціального підприємства для його процвітання; розробка доказової бази для соціального підприємства; вплив на політику та політичні плани (програми); демонстрація переваг соціального підприємства; роль посередника, помічника, розвиток ринку та ін.

Останнім часом дуже активно розвивається соціальне підприємство у США, а президента Барака Обаму назвали першим американським політиком, для якого основними компонентами економічної політики стали підтримка соціального підприємництва та інновації [4]. Заради підтримки соціального підприємництва та пов'язаної з ним соціальної інновації в США не тільки приймають закони, але займаються створенням окремих відомств, організацією масштабних грантових конкурсів та навіть розсекреченням державних таємниць.

Переважно у США соціальні підприємства задіяні в наступних сферах: послуги: допомога при стихійних лихах, охорона здоров'я; боротьба з безпритульністю, подолання бідності, імміграція, захист цивільних і громадянських прав, спорт і відпочинок. Значно менше їх створено у таких сферах: економічний розвиток громади, медико-біологічна сфера, засоби масової інформації та комунікації [4].

До принципово важливих аспектів розвитку соціальних підприємств відноситься питання про джерела фінансування їх діяльності. Найважливішими джерелами фінансування європейської моделі є отримання замовлень від державних органів, гранти, приватні пожертвування, членські внески та доходи від реалізації результатів діяльності. Для американської моделі характерні практично ті ж самі джерела фінансування, тільки з іншою пріоритетністю:

фонди та приватні пожертвування, дохід від реалізації результатів діяльності і вже вкінці отримання грантів. [2].

Здійснення організаційного забезпечення державної підтримки соціальних підприємств в європейських країнах відбувається шляхом створення на загальнодержавному та місцевому рівнях спеціальних органів з чітко визначеними функціями. Наприклад, департамент третього сектору при Кабінеті міністрів у Великобританії. Відповідно до концепції державної підтримки соціальних підприємств США такі органи влади не створюються, тобто у США практика активного залучення органів влади до підтримки соціальних підприємств відсутня. Підтримкою їх діяльності займається Адміністрація малого бізнесу, яка опікується питаннями розвитку всіх суб'єктів малого бізнесу країни. Фінансова підтримка соціальних підприємств у США здійснюється Департаментом соціальних інновацій, який щорічно надає близько 2 млн дол. щоб підтримати перспективні інноваційні проекти, до числа яких також потрапляють і соціальні підприємства [2].

Соціальними підприємствами країн Європи надається менше видів послуг порівняно з широким спектром наявних у Сполучених Штатах.

Як правило, європейські соціальні підприємства функціонують у конкретних галузях, у яких державою в певний період було зменшено фінансування або яким ніколи не вистачало державного фінансування для повного задоволення потреб суспільства. Тому розвиток соціальних підприємств у кожній з європейських країн, зокрема, залежав від загального добробуту й обставин у ній.

Російське соціальне підприємництво свій активний розвиток почало лише в останні роки. Якщо в Україні й Польщі такому розвитку сприяють переважно міжнародні фонди, то в Росії провідну роль у поширенні соціального підприємництва відіграє уряд та місцеві приватні фонди. У 2011 році уряд РФ створив неприбуткову організацію «Агентство стратегічних ініціатив з реалізації нових проектів», яка з 2012 проводить відкриті конкурси й надає фінансову підтримку соціальним проектам малого й середнього бізнесу.

Підтримкою роботи соціальних підприємств займаються Міністерство економічного розвитку Росії та експертна рада при Держдумі, а ресурс «Соціальна карта Російської Федерації», що містить інформацію про соціальні проблеми регіонів, допомагає потенційним та практикуючим соціальним підприємцям знаходити ідеї для соціально-орієнтованих проектів.

Соціальне підприємництво активно розвивається і в регіонах РФ. Попереду – Омська область, де працює перший у Росії Центр інновацій соціальної сфери. Тут проводяться тренінги для потенційних соціальних підприємств. У процесі розробки та втілення проектів їх консультують.

Експерти зазначають, що частка соціального підприємництва у загальному ВВП Росії у сім разів менша, ніж у європейських країнах, а про соціальне підприємництво знає лише 33% мешканців РФ. Однак завдяки підтримці державної влади, соціальних інвесторів і самих соціальних підприємців рівень поінформованості зростає. Цьому сприяють і академічні установи. Соціальне підприємництво вже увійшло до навчальних планів провідних російських університетів – Національного дослідницького університету «Вища школа економіки» у Москві, Школи менеджменту Санкт-Петербурзького державного університету, Інституту додаткової освіти Новосибірського державного технічного університету й Тюменського державного нафтогазового університету [5].

Зарубіжний досвід соціального підприємництва демонструє можливості і переваги неприбуткового сектора, причому не лише соціальні, але й економічні. Крім того, світовий досвід являється орієнтиром, що показує, які зміни необхідно здійснити в законодавстві, діяльності підприємств і держави. Як засвідчує досвід розвинених країн Європи та світу, бізнес може взяти на себе значну долю соціального тягаря, який нині несе держава, в обмін на створення для нього сприятливих умов та надання прозорих гарантій стабільного і безперешкодного розвитку. Досвід розвинених країн підтверджує доцільність та перспективність запровадження соціального підприємництва для вирішення

завдань соціального, культурного, економічного, екологічного розвитку депресивних територій.

Література

1. Арапетян А. Чисті прибутки соціального підприємництва / А. Арапетян, О. Архипчук // Практика управління. – 2000. – №7, липень.

2. Березяк І. І. Зарубіжний досвід та вітчизняні реалії становлення соціального підприємництва / І. І. Березяк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Випуск 25. – С. 31–36.

3. Пецціні Е. Потенціал інновацій та освоєння нових ділянок для кооперативів. Приклад Італії [Електронний ресурс] / Е. Пецціні // Соціальне підприємництво може змінити ситуацію в Україні : матеріали конференції Сокольської агенції регіонального розвитку. – Режим доступу : <http://sedc.lviv.ua/text-podii.html>

4. Сакоян А. Социальное предпринимательство. [Електронний ресурс] – 2012. – Режим доступу : <http://polit.ru/article/2012/03/23/Kerlin/39>

5. Смаглій К. Соціальне підприємництво в Росії – далеко попереду? [Електронний ресурс] / К. Смаглій // MBA Field. – 2013. – 24 липня. – Режим доступу : <http://mbafield.com.ua/ua/news/66/sotsyalnoe-predprinimatelstvov-rossii-daleko-vperedi>.

6. Соціальне підприємництво – спроможність бути агентами змін в Україні [Електронний ресурс] // Український фонд підтримки підприємництва. – Режим доступу : <http://www.ufpp.gov.ua/>

7. Удодова В. І. Дослідження досвіду функціонування національних моделей соціального підприємництва / В. І. Удодова, В. І. Шаповал // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Карабіна. – 2013. – № 1042. – С. 105–108.